

звільнював і не призначав на старшинські уряди козаків, «...неописавшись к великому государю...». Крім того, резидент мав слідкувати, аби в «...гетьмане... никакой штатости к измене и возмущению народа... не было...», у разі потреби — для запобігання «зради» — йому дозволялося використовувати два російських полки, введених до гетьманської резиденції¹⁰⁷. Надалі прерогативи резидента невпинно розширювались, аж поки в 1722 р. його не було замінено на, по суті, паралельний по відношенню до гетьманської влади інститут російської центральної влади — Малоросійську колегію. Завдячуючи сприятливим внутрішнім обставинам, зокрема смерті влітку 1722 р. гетьмана Івана Скоропадського, остання вже на середину 1723 р. фактично повністю узурпувала всю повноту влади в Гетьманаті.

Відновлення гетьманства восени 1727 р. загалом, безперечно, сприяло збереженню української козацької державності ще на декілька десятиліть. Утім, з компетенції гетьмана було забрано функції верховного командування українським військом через підпорядкування його російському командуванню, а також — право завідування фінансовою справою¹⁰⁸. Серйозні обмеження впроваджувались також і у сферу кадрової політики тощо.

Інститут генеральної старшини

Важливу роль у структурі політичної влади Гетьманату відігравали генеральні старшини. Вони були обов'язковими учасниками старшинських рад, виступали в ролі виконавців постанов гетьмана та старшинської ради, а також найближчих порадників регіментаря, утворюючи при ньому дорадчий орган — раду генеральної старшини¹⁰⁹, на яку покладалося завдання оперативного управління країною. Функції колегії генеральних старшин, як своєрідного дорадчого органу при гетьманові, закріплювалися традиціями Української козацької держави, а також фіксувалися в українсько-російських угодах другої половини XVII ст. та в Конституції 1710 р., де була, зокрема, й така норма: «если бы зась, опрочь тых вышреченных, до Енеральной Рады назначенных терменов, притрафлялися якіе публичные sprawy, скорого управления, отпреставления потребующие, tedy Ясневельможный Гетман моцен и волен будет, з обородо Енеральной Старшины таковые діла... управляти и отправовати»¹¹⁰.

Значно зростало значення генеральної старшини в часи міжгетьманства. Зокрема, згідно зі свідченнями Самовидця, гетьман Б.Хмельницький перед смертю, передаючи владу сину Юрію, віддав його в опіку генерального писаря І.Виговського, генерального обозного Т.Носача та генерального судді Г.Лесницького¹¹¹. Або ж, коли в березні 1672 р. Д.Ігнатовича було скинуто з гетьманства, влада до виборів нового гетьмана також зосередилася в руках генерального обозного, двох суддів і писаря¹¹². По смерті гетьмана Івана Скоропадського (липень 1722 р.)

у Глухові відразу ж відбулася нарада генеральних старшин (наказний гетьман Павло Полуботок, генеральний писар Семен Савич, генеральний суддя Іван Чарниш, генеральний осавул Яків Лизогуб і генеральний хорунжий Василь Жураковський), котрі й перебрали де-факто владу до своїх рук, одночасно порушуючи перед імператором клопотання про обрання нового гетьмана¹¹³.

В ієрархічній драбині старшинських урядів найближче до гетьмана стояв *генеральний обозний*. Уряд військового обозного був відомим на Запорозжі уже з початку XVII ст. З початком визвольних змагань козацтва середини XVII ст. та становлення Української козацької держави і аж до поразки виступу гетьмана Івана Мазепи 1708–1709 рр. інститут генерального обозного є обов'язковою і доволі важливою ланкою державного і військового управління Гетьманату. На уряд, який увінчував службу ієрархію Війська Запорозького, як правило, обирали найбільш авторитетних і досвідчених командирів. Так, з-поміж відомих нам майже двадцяти старшин, що посідали цей уряд упродовж 1648–1687 рр., четверо — Петро Дорошенко, Іван Безпалий, Петро Забіла, Михайло Радкевич — перед тим обіймали інші генеральні уряди, а саме: генеральних суддів і осавулів. Стосовно Івана Черняти збереглися свідчення його перебування в 1620-х рр. на гетьманському уряді. Ще десять старшин (Тиміш Носач, Костянтин Виговський, Семен Половець та ін.) керували полками чи входили до складу полкової старшини. З-поміж не встановлених за браком джерельних свідчень стратегій службового зростання генеральних обозних, котрі перебували на цьому високому уряді в 60-ті — на початку 70-х років XVII ст., достеменно відомо, що Іван Цесарський, Яків Корицький, Федір Бурлай ще наприкінці 1640-х років значилися в козацьких реєстрах Чигиринського та Кальницького полків.

Звертає на себе увагу й тривалість перебування старшин на уряді генерального обозного, виконання обов'язків якого потребувало неабияких організаторських здібностей і військових талантів. Так, наприклад, Тиміш Носач залишався генеральним обозним упродовж дванадцяти років, входячи до складу гетьманських урядів Богдана Хмельницького, Івана Виговського, Юрія Хмельницького та Павла Тетері. Петро Забіла утримував у своїх руках керівництво генеральною артилерією та обозу Війська Запорозького майже двадцять років — з 1669-го по 1685 р. Досить тривалий час зберігали за собою посаду генерального обозного й деякі інші старшини, зокрема: Федір Коробка шість років, Іван Гулак — п'ять, Іван Цесарський — чотири.

В адміністративній практиці Гетьманату склалася традиція, згідно з якою, на відміну, скажімо, від генеральних писарів, суддів чи осавулів, яких могло бути двоє чи навіть більше, інститут генерального обозного посідав лише один урядовець. Щоправда, в разі тривалої відсутності генерального обозного в Україні й неможливості із-за цього виконання ним своїх функціональних обов'язків, вочевидь, практикувалося «на-

казничество». Принаймні відомі на сьогодні історичні джерела фіксують під 1663 р. факти титулування колишнього миргородського полковника Павла Животинського «наказним генеральним обозним», у той час, як «повний» генеральний обозний Іван Цесарський очолював делегацію Війська Запорозького, відправлену гетьманом І. Брюховецьким до Москви.

Перебування на уряді генерального обозного, як правило, увінчувало службову кар'єру козацького старшини. Так, за нашими спостереженнями, з-поміж відомих нам на сьогодні близько двадцяти осіб, котрі у другій половині XVII ст. обіймали цей високий уряд, лише двоє — Яків Корицький і Федір Коробка — по тому посідали полковницькі уряди, і ще троє — Семен Половець, Павло Животинський і Михайло Радкевич — виконували обов'язки (які можна трактувати як почесні) генеральних суддів. Петро Дорошенко з уряду генерального обозного посів гетьманський сан на Правобережжі, а решта або загинули, або потрапили в полон, або ж відійшли на спочинок (про подальшу долю певної кількості осіб через брак письмово зафіксованих свідчень про них важко щось сказати, проте вже сам факт не потрапляння в історичні джерела може слугувати опосередкованим підтвердженням відходу цих старшин від активної військової, політичної та адміністративної діяльності).

У роки революції суттєво зросла також широта повноважень та, відповідно, вплив відтепер уже генерального обозного. Функціональні обов'язки генерального обозного насамперед полягали в керуванні Генеральною військовою артилерією. Обозний мав не лише командувати артилерією під час бойових дій, а й організовувати її матеріальне забезпечення («...дабы он для деланія пороха в потребных матеріалах всемерное имел старательство...»¹¹⁴), підбирати і представляти для затвердження гетьмана та генеральної старшини штат Генеральної військової артилерії — осавула, хорунжого, писаря, пушкаря, гармашів та ін. На генерального обозного було покладено й таку важливу функцію, як ведення реєстру козацького війська¹¹⁵.

Крім прямих функціональних обов'язків, генеральний обозний інколи як наказний гетьман виступає начальником окремих козацьких формувань (наприклад, у такій ролі бачимо генерального обозного гетьмана Богдана Хмельницького Івана Черняту, гетьмана Петра Дорошенка — Якова Корицького та ін.) та заступає гетьмана під час його відсутності в Україні.

Нерідко генеральні обозні очолюють повноважні посольства до закордонних правителів. Зокрема, навесні 1659 р. генеральний обозний Т.Носач очолював українську делегацію на варшавський вальний сейм, де стояло питання ратифікації Гадяцької угоди 1658 р.¹¹⁶ У липні 1663 р. генеральний обозний гетьманського уряду Івана Брюховецького Іван Цесарський, а в січні 1669 р. обозний Д.Ігнатовича Петро Забіла очолювали повноважні посольства до Москви¹¹⁷.

Надзвичайно важливу роль відігравали генеральні обозні під час проведення Генеральних рад. Зазвичай саме обозний виступав розпорядником при проведенні таких зібрань, і саме він на виборчих радах подавав новообраному гетьману знак його влади — булаву¹¹⁸.

Як генеральний обозний у військових справах, приблизно таку ж роль у цивільних справах відігравав *генеральний писар*. Адже саме він за своїми обов'язками стояв найближче до гетьмана і був найбільш посвячений у справи поточної внутрішньої та зовнішньої політики. Військовим клейнодом генерального писаря була державна печатка, без «притеснення (якої) листи жадние», згідно з положеннями Жердівських статей 1659 р., не мали офіційної сили¹¹⁹.

Як правило, у Війську Запорозькому був один генеральний писар, але інколи їх могло бути двоє. Саме двоє писарів було на початку Визвольної війни і таку ж кількість регламентували Переяславські статті 1659 р., що містили в собі вимогу: «...при гетьмані бути з обох боків Дніпра по судді, по осавулу і писарю»¹²⁰. Після розпаду України на два Гетьманати втратило свою актуальність і дане положення.

На уряд генерального писаря обирали осіб, які мали певний канцелярський досвід. Так, з-поміж відомих нам двадцяти шести урядників, що впродовж середини — другої половини XVII ст. обіймали посаду генерального писаря Війська Запорозького, майже половина — дванадцять — перед тим служили канцеляристами Генеральної військової канцелярії. Зокрема, саме такий шлях службового зростання пройшли такі відомі козацькі адміністратори, впливові політичні і державні діячі, як: Іван Груша, Остап Голуховський, Іван Ломиковський, Карпо Мокрієвич, Василь Кочубей та ін. Ще семеро мали досвід адміністративної роботи у державних канцеляріях Речі Посполитої — Іван Виговський та Павло Тетеря, чи полкових, сотенних або січових військових канцеляріях — Семен Савицький, Петро Суховій, Сава Прокопович, Хома Тризна та Степан Потребич-Гречаний. Відомий політичний діяч другої половини XVII ст. Михайло Вуяхевич перед тим як посісти посаду генерального писаря в уряді лівобережного гетьмана Яким Сомка — служив писарем київського митрополита. Відомі також випадки, коли кандидати на генеральне писарство перед тим виконували функції генеральних старшин: Семен Богаченко — генерального судді, Лукаш Заборовський — генерального бунчужного.

Певною мірою унікальним є шлях, який здолав генеральний писар в уряді гетьмана Михайла Ханенка Петро Суховій. Попри свій молодий вік на момент посідання цієї посади, перед тим він устиг побувати військовим писарем на Січі та навіть гетьманом частини козацької України. І вже після складання з себе гетьманських повноважень, які перейшли саме до Ханенка, — посів місце генерального писаря в уряді останнього.

Нікому більше не довелося повторити і стратегію службового зрос-

тання Павла Тетері, котрий перед посіданням уряду генерального писаря тривалий час очолював Переяславський полк, а також деякий час був секретарем польського короля. У розпорядженні писаря перебувала спеціальна військова канцелярія, в якій працював штат канцеляристів — усі з освітою та знанням мов.

За своїм положенням генеральний писар найближче з-поміж інших старшин стояв до керівництва зовнішньої політикою Української держави. Особливо великий вплив на напрями зовнішньополітичної діяльності держави мав генеральний писар гетьмана Б.Хмельницького Іван Виговський. Згідно зі свідченнями сучасників, Виговський «...абсолютно всім рядить, не доповідаючи, відправляє послів»¹²¹. Винятковий особистий вплив Виговського на гетьмана (восени 1651 р. польський посол повідомляв у Варшаву, що «Виговський опанував серце і розум Хмельницького і керує ним, як батько сином»¹²²) сприяв тому, що уряд генерального писаря набув надзвичайної ваги й іноземні спостерігачі завжди називали «українського канцлера» як другу, після гетьмана, за силою впливу особу Війська Запорозького. Щоправда, після смерті Хмельницького такий порядок не втримався і генеральний писар став нарівні з іншими генеральними старшинами.

Після складання обов'язків генерального писаря з-поміж досліджених службових біографій старшин, котрі обіймали цей уряд у середині — другій половині XVII ст., найбільш типово виглядає переміщення на уряд генерального судді. Такою була, зокрема, службова кар'єра Михайла Вуяхевича, Семена Голуховського, Сави Прокоповича, Василя Кочубея. На початку XVIII ст. таким же видалося і службове зростання Василя Чуйкевича. Так само типово виглядає для цього часу і переміщення з урядів генеральних писарів на уряди полкової старшини (Степан Потребич-Гречаний, Лукаш Заборовський, Карпо Мокрієвич). Генеральні писарі Війська Запорозького Іван Креховецький та Лукаш Бузкевич після відсторонення від своїх обов'язків зуміли посісти полковницькі посади (перший з них, щоправда, тривалий час перед тим входив до складу полкової старшини).

Після складання обов'язків генерального писаря для адміністративної практики Гетьманату другої половини XVII ст. найбільш типовим виглядає переміщення на уряд генерального судді. З-поміж досліджених нами службових біографій старшини, що посідали в цей час уряд писаря, саме таким видався кар'єрний ріст Михайла Вуяхевича, Семена Голуховського, Сави Прокоповича та Василя Кочубея. На початку наступного століття таким же було і службове зростання Василя Чуйкевича.

Не менш типово для цього часу виглядає і переміщення з урядів генеральних писарів на полкові посади, що мало місце у випадках зі Степаном Потребич-Гречаним, Лукашем Заборовським, Карпом Мокрієвичем. Генеральні писарі Війська Запорозького Іван Креховецький і Лукаш Бузкевич після відсторонення від своїх обов'язків генеральних

старшин зуміли посісти полковницькі посади (перший з названих, що, правда, перед тим тривалий час входив до складу полкової старшини).

Широко відомим генеральним писарям в урядах Богдана та Юрія Хмельницьких, відповідно, Івану Виговському та Павлу Тетері, поталанило в 1657 р. та 1662 р. успадкувати від своїх регіментарів гетьманську булаву. На початку XVII ст. такий же шлях до гетьманства, як відомо, пройшов і Пилип Орлик — генеральний писар в уряді гетьмана Івана Мазепи.

Задовго до революції середини XVII ст. у Війську Запорозькому існував і уряд військового судді. В Українській козацькій державі, як правило, було двоє *генеральних суддів*, хоч нерідко документи фіксують лише прізвище одного урядовця, що дозволяє гіпотетично стверджувати про поширеність і такого одноособового виконання повноважень. У тому ж випадку, коли генеральних суддів було двоє, один з них виступав «першим» («старшим»), а інший — «другим», тобто нижчим за своїм службовим рангом. Серед іншого, це відбивалося і на розмірах пожалувань, якими цар обдаровував козацьких старшин при певних нагодах.

Спостереження за персональним складом цієї групи вищих козацьких урядовців переконує в тому, що на уряд призначали авторитетних і заслужених козаків, які перед тим посідали чільні місця в козацькій ієрархії. Із реконструйованого нами переліку осіб, що виконували обов'язки генеральних суддів упродовж середини — другої половини XVII ст., всього тридцять два прізвища — десятеро старшин, зокрема, таких широко відомих, як Федір Лобода, Антон Жданович, Петро Забіла (згодом був сотником), перед тим посідали (нерідко досить тривалий час) посади повних козацьких полковників. Ще вісім — генеральних старшин, а саме: генеральних обозних — Семен Половець, Павло Животовський та Михайло Радкевич, генеральних писарів — Михайло Вуяхевич, Сава Прокопович, Семен Богаченко та Семен Голуховський, генерального осавула — Григорій Гапанович. Інші — переважно полкової і рідше сотенної старшини (Кость Кублицький, Михайло Онацькович, Іван Домонтович, Самійло Богданович-Зарудний). Іван Безпалій — широкознаний опонент гетьмана Івана Виговського — перед посіданням на Генеральній раді 1659 р. уряду генерального судді певний час був полковником і козацьким гетьманом під зверхністю російського царя.

Прямим обов'язком суддів був розгляд і винесення вироку по цивільних справах. Для вирішення карних справ скликалася суддівська колегія — Генеральний військовий суд, в якому головував гетьман або один з генеральних суддів.

Досить поширеною була практика виїзних колегій Генерального суду. Зокрема, джерела фіксують відрядження гетьманом І. Брюховецьким навесні 1665 р. генерального судді П. Забілу і військового канцеляриста Д. Пиковця до Полтави для розгляду судової тяжби між місцевим полковником Г. Витязенком та ігуменом Полтавського монастиря Г. Івашківським

за млини. В червні 1673 р. генеральний суддя П.Животовський разом з гадяцьким полковником С.Остренком засудили в Гадячі до смертної кари Т.Бута за «непристойні слова» на адресу царя¹²³.

Військовим клейнодом генеральних суддів була «комишина» або «ліска судейська чорна гибанова, просто в сребло оправная»¹²⁴. Крім «ліски»-«комишини» атрибутом влади генерального судді була також печатка військова суддівська, необхідна «...для запечатованія укончонных... справ»¹²⁵.

Як і для решти генеральних старшин, діяльність генеральних суддів не обмежувалася виконанням лише їх прямих функціональних обов'язків. Часто-густо генеральні судді виконували різноманітні доручення гетьмана. Так, досить часто суддів виряджали на чолі посольств до чужих країн (зокрема, генеральний суддя С.Богданович-Зарудний очолював посольства до Москви в 1652 р. та 1654 р.). Хоча діяльність військового характеру була досить далекою від функцій генеральних суддів, проте вони все ж брали в ній активну участь. Так, функції наказного гетьмана в походах у різний час виконували генеральні судді Антон Жданович, Іван Самойлович і Павло Животовський¹²⁶. За відсутності гетьмана Івана Мазепи в Україні влітку 1707 р. обов'язки наказного гетьмана справляв генеральний суддя Василь Кочубей¹²⁷.

У переважній більшості виконування обов'язків генерального судді так само, як і у випадку з генеральним обозним, увінчувало службову кар'єру козацького старшини. З відомих нам тридцяти осіб, котрі впродовж середини – другої половини XVII ст. посідали уряди генерального судді Війська Запорозького, після складання своїх обов'язків лише один старшина (Іван Самойлович) став гетьманом, ще троє – генеральними обозними (Іван Безпалий, Михайло Радкевич та Петро Забіла), один – полковником (Михайло Суличич), двоє – полковими старшинами (Яків Улесько та Кость Кублицький) і один (Павло Животовський) – городовим отаманом (але не на тривалий період, щоб згодом знову повернутися на уряд генерального судді). Решта ж з відомих історичних персонажів загинули чи потрапили в полон (Михайло Гамалія, Іван Креховецький, Юрій Незамай, Федір Лобода, Радочинський), перейшли у ранг безурядових значних військових товаришів (Павло Животовський, Семен Половець, Прокіп Бережеський, Іван Домонтович, Антон Жданович та ін.), або ж, як Михайло Вуяхевич, знайшли спокій за монастирським муром.

Про уряд *генерального підскарбія* перші звістки доходять з часів гетьманування Б.Хмельницького, але постійно діючим він став лише в 1728 р. Коло функціональних обов'язків генерального підскарбія включали в себе питання, пов'язані з обкладанням і збиранням податків, організацією зберігання натуральних зборів. Генеральний підскарбій визначав дозорців по полках, встановлював терміни сплати податків, контролював їх надходження до Генерального військового скарбу.

Зважаючи на те, що найбільш прибутковими були збори з млинів, генеральний підскарбій саме цьому промислу приділяв найбільшу увагу. В його прерогативи входило право видачі дозволу на побудову нових млинів, контролю за дотриманням правил їхнього користування.

З метою встановлення контролю за українськими фінансами з боку російського уряду «Решительные пункты» 1728 р. наказували «...для збору з малоросійського народу в войскової скарб доходів учредить двух подскарбiев, одного из великоросійського, и одного из малоросійського (народу)»¹²⁸.

Охарактеризовані вище інститути генеральних старшин, а саме: генеральних обозного, писаря, судді, а пізніше і підскарбія, дослідники зараховують до складу «вищої» групи гетьманського уряду. Відповідно до складу «нижчої» генеральної старшини входили генеральні осавули, хорунжий та бунчужний.

В ієрархійній драбині Війська Запорозького перша група стояла вище за полковників, і відомо не так уже й багато випадків, коли хто-небудь з цих старшин посідали полковницькі уряди. Один з найбільш авторитетних дослідників історії генеральної старшини, Л.Окіншевич взагалі заперечував можливість подібних стратегій службового просування¹²⁹. Однак наведені вище факти, зокрема щодо посідання Михайлом Суличем полкового уряду після обіймання посади генерального судді або очолювання полків колишніми генеральними обозними Яковом Корицьким і Федором Коробкою чи колишнім генеральним писарем Л.Бузкевичем, а про випадки обіймання нижчих посад полкової чи сотенної старшини годі й казати, переконливо спростовують думку авторитетного дослідника, принаймні стосовно практик другої половини XVII ст.

Призначення ж на полковничі уряди із середовища других, «нижчих» генеральних старшин, було досить поширеним явищем. Такий шлях до полковничого перначу пройшли, наприклад, колишні генеральні осавули Матвій Гвинтовка, Іван Лисенко, Михайло Миклашевський, Леонтій Полуботок, Іван Скоропадський¹³⁰.

Утім, у випадках з генеральними осавулами були й інші, протилежні за напрямом, службові переміщення. Крім того, генеральні осавули зазвичай отримували більшу, аніж, скажімо, генеральні судді, царську платню. Усе це дозволяє переглянути запропонований Л.Окіншевичем поділ і віднести до першої, «вищої», групи генеральних старшин і урядників, котрі посідали уряд генерального осавула.

Звертає на себе увагу й той факт, що, на відміну від першої групи генеральної старшини, бунчужний і хорунжий мали надзвичайно вузьке коло чітко виражених функціональних обов'язків. Так, з формального боку функції *генерального хорунжого* полягали в охороні військової короги (стягу), а *бунчужного* — гетьманського бунчука, що в урочисті моменти виносилися перед козацьким військом. Уряди генеральних

бунчужного та хорунжого з'явилися в середині XVII ст. і тривалий час існували як посади двірські, а не військові. Але згодом, навіть після того, як вони закріпилися серед урядів генеральних, особи, що їх обіймали, й надалі були зобов'язані «...находиться при гетмані переменою для поручення им случающихся діл и приказов... как сія должность... точного преписания не имеит...»¹³¹.

Лише уряд осавула, яких завжди у Війську Запорозькому було двоє, існував на Запорожжі з кінця XVI – початку XVII ст. З початком революції *генеральні осавули* входять до складу генеральної старшини і так само, як і генеральний обозний, найтісніше пов'язуються з військовими справами. Набагато частіше, ніж інша генеральна старшина, осавули призначаються командирами окремих частин козацького війська. Зокрема, відомо, що впродовж другої половини XVII ст. з числа генеральних осавулів наказними гетьманами призначалися: Демко Лісовець (двічі), Василь Томиленко, Іван Скоробагатько, Іван Богун (двічі), Парфен Нужний, Артем Мартинович, Демко Пиляй, Яків Кіндратович Лизогуб, Тиміш Шуліка (двічі), Матвій Гвинтовка (двічі), Іван Лисенко (двічі).

Вельми промовистим з точки зору функціональної націленості інституту осавульства на виконання переважно військових обов'язків є той факт, що з числа встановлених нами сорока дев'яти прізвищ генеральних осавулів середини – другої половини XVII ст. сімнадцять старшин перед посіданням цього генерального уряду були полковниками Війська Запорозького. Зокрема, такий шлях пройшли такі відомі козацькі зверхники, як Іван Креховецький, Василь Томиленко, Петро Дорошенко, Іван Богун, Демко Ігнатович, Яків Головченко, Михайло Гамалія, Іван Лисенко та ін. Ще десятеро були перед тим полковними старшинами, наприклад, Демко Лісовець, Іван Скоробагатько, Мисько Дубина та ін. Леонтій Полуботок, перш ніж обійняти уряд генерального осавула, тривалий час перебував на посаді генерального бунчужного, Михайло Миклашевський – генерального хорунжого, а Богдан Щербак – осавула Генеральної військової артилерії. Уряд городского отамана чигиринського став трампліном для Івана Ковалевського, щоб посісти посаду генерального осавула. Для Івана Мазепи подібну роль відіграла посада ротмістра надвірної корогви гетьмана Петра Дорошенка. Найбільш стрімким став злет генерального осавула в уряді Івана Виговського Федора Вовка, котрий перед тим, згідно з відомими нам джерелами, перебував на посаді сотника.

Завершення служби в якості генерального осавула також, здебільшого, увінчувалося посіданням полковницького уряду. Зокрема, саме таким чином розвивалася службова кар'єра таких відомих козацьких лідерів, як Павла Яненка-Хмельницького, Івана Скоробагатька, Демка Ігнатовича, Якова Кіндратовича Лизогуба, Якіма Головченка, Івана Лисенка, Леонтія Полуботка та ін. (всього тринадцять з сорока восьми осіб). Генеральний осавул Іван Креховецький піднявся до рівня гене-

рального судді, Петро Дорошенко — генерального обозного, а Іван Мазепа — гетьмана. Значна частина осіб (Василь Томиленко, Павло Кільдй, Михайло Гамалія, Іван Богун, Матвій Гвинтовка, Павло Грибович і Михайло Пригара) загинула або потрапила в полон. Демко Пиляй та Федір Вовк повернулися на попередні уряди полкової та сотенної старшини.

Під час воєнних походів, в яких генеральний осавул не виступав як наказний гетьман, на нього покладалися завдання організації караульної служби. В мирний час генеральний осавул частіше інших генеральних старшин виконує різного роду поліцейські функції, проводить судові розслідування та приведення до виконання вироків Генерального військового суду. Активно залучалися генеральні осавули й до виконання дипломатичних місій. Досить політичною була їх роль під час проведення Генеральних рад, на яких вони виступали як розпорядники¹³².

Близькими до функцій генерального осавула були обов'язки генерального бунчужного і генерального хорунжого. Як і осавулам, їм також нерідко доручають командувати окремими військовими командами та підрозділами, проводити судові розслідування, засідати у Генеральному військовому суді, бути присутніми при виконанні судових вироків. Крім того, практикувалося і залучення генеральних бунчужних і хорунжих до виконання різноманітних дипломатичних доручень (хоча випадки виконання ними важливих дипломатичних завдань чи керування повноваженими посольствами до іноземних правителів не були типовими).

Загалом же, з наявного у джерелах фактичного матеріалу випливає, що як генеральний бунчужний, так і генеральний хорунжий не були жорстко прив'язані до виконання чітко обумовлених функціональних обов'язків, як це мало місце у випадку з іншими генеральними старшинами.

Поява цієї категорії вищих козацьких урядників була обумовлена ускладненням функцій гетьманського проводу в умовах стрімкого еволюціонування козацької державності середини XVII ст. Перші згадки про генерального бунчужного і хорунжого зустрічаються вже у реєстрі Війська Запорозького 1649 р., де серед знатних козаків Чигиринського полку було зазначено: «Васко хорунжий бунчучный» та «Опанас Процовнин хорунжий воисковий»¹³³. Ідентифікація «Васка» як «хоружого бунчучного» дала підстави дослідникам висловити припущення стосовно того, що первісно не існувало ані чіткого розмежування їхніх функціональних обов'язків, ані диференціації між ними загалом¹³⁴. І тому згаданий вище Васько, перший з-поміж відомих нам на сьогодні військових бунчужних, у джерелах згадується і як «хорунжий Хмельницького»¹³⁵, і як «хорунжий гетманской»¹³⁶.

Тривалий час ієрархічно як бунчужний, так і хорунжий не входили до складу генеральних старшин, залишаючись посадами гетьманськи-

ми чи двірськими. Свідченням доволі невисокого соціального статусу особи, що посідала уряд «гетьманського бунчужного», може слугувати розмір річної платні, передбаченої угодою з російським царем 1654 р. У відповідності з угодою генеральному бунчужному випадало на рік 50 золотих польських, тобто так само, як полковим писарю чи хорунжому. У той час як генеральний суддя отримав шестеро, а генеральний осавул увосьмеро більше грішми та, крім того, з наданням права користування прибутками з одного млина. Навіть полковий осавул, і той отримував учетверо більше грошової платні, ніж генеральний бунчужний, не беручи до уваги прибутків з млина. Ба більше, грошова платня сотника чи писаря Генерального військового суду вдвічі перевищувала платню гетьманського бунчужного.

За нез'ясованих обставин, у так званих «Прежних статях Богдана Хмельницького» у варіанті 1659 р. (що насправді являли собою сфальсифікований російською стороною текст угоди 1654 р.) розмір грошової платні гетьманським бунчужним зріс удвічі і тепер становив відповідно уже 100 золотих польських, у той час як розміри платні решті козацької старшини залишилися незмінними.

Разом із тим незмінною залишалася і практика не включення бунчужного до складу козацьких старшин, яким передбачалося надання прибутків з млинів. І ця обставина, на наш погляд, є досить показовою щодо визначення соціального статусу гетьманського бунчужного в козацькій ієрархії середини XVII ст., а також демаркації кола його постійних функціональних обов'язків. Адже угода, аргументуючи доцільність винагородження певних категорій вищих козацьких старшин через надання їм на ранг прибутків з млинів, акцентувала увагу на їхній безперервній заангажованості військовими справами: «Да обозному ж и писарю и на судей по дву человек и на всякого полковника и ясаулам войсковым и полковым, *которые на услугах войсковых всегда бывають* (виділено нами. — Авт.), по мельнице б было»¹³⁷.

Доволі показовим є й те, що ані в угоді 1654 р., ані 1659 р., ані 1669 р. при визначенні розмірів платні козацьким урядовцям жодного разу не згадується інститут генеральних чи гетьманських хорунжих, хоч в урядах Б.Хмельницького, І.Брюховецького та Д.Ігнатовича фактично вони були присутніми (про що свідчать документальні відомості про осіб, котрі в цей час обіймали ці посади). Щоправда, принагідно варто зауважити, що інформація про цю групу козацьких старшин упродовж 40-х — на початку 70-х років XVII ст. все ж згадується спорадично. І лише зі сходженням на гетьманство Івана Самойловича в 1672 р. інститут генерального хорунжого стає постійно діючим, причому впродовж 1672—1677 рр. цю посаду обіймають такі впливові козацькі старшини, як Григорій Карпович Коровка-Вольський і Степан Петрович Забіла,

що, безумовно, сприяє зростанню соціального престижу урядовців цієї категорії.

Утім, в ієрархічній драбині Війська Запорозького аж до початку XVIII ст. уряд генерального хорунжого все ж стояв нижче за уряд генерального бунчужного. Причини такого становища дослідники вбачають передовсім в особистості вельми енергійного старшини, до того ж родича гетьмана Самойловича, майбутнього генерального осавула і полковника переяславського Леонтія Полуботка, котрий, упродовж 1672–1677 рр. обіймаючи уряд генерального бунчужного, неодноразово призначався наказним гетьманом та виконував важливі доручення гетьманського проводу¹³⁸.

Проте, на нашу думку, ієрархічна перевага генерального бунчужного над генеральним хорунжим простежувалася й у попередні роки і десятиліття, коли, як уже відзначалося, хорунжі взагалі не потрапляли до переліку старшин, яким була передбачена виплата грошової платні. Крім того, навіть згадки про них у джерелах зустрічаються набагато рідше, аніж про генеральних чи військових хорунжих.

Власне, у перші десятиліття існування Гетьманату як бунчужний, так і хорунжий у документах згадуються як чини двірські – «гетьманський бунчужний», «гетьманський хорунжий». Перша відома нам згадка про бунчужного, як про уряд генеральний, датується 1675 р. Саме тоді цей уряд посідав Леонтій Полуботок, котрий завдяки родинній близькості з гетьманом і своїй кипучій вдачі зумів посісти чільне місце серед вищих козацьких старшин. Упродовж 1674–1676 рр. Самойлович тричі призначає Полуботка наказним гетьманом, а в 1677 р. переміщує на уряд генерального осавула. На зміну Полуботку прийшов ще один свояк гетьмана – колишній ніжинський сотник Костянтин Голуб, котрий на цій генеральній посаді пробув аж до падіння Самойловича в 1687 р., неодноразово виконуючи важливі доручення регіментаря, в тому числі й щодо заміщення його в ранзі наказного гетьмана.

Перебування на уряді генерального бунчужного служило своєрідним трампліном для успішного просування службовою драбиною Війська Запорозького. Як правило, на уряд призначалися козаки, що перед тим перебували на не надто високих посадах полкової чи сотенної старшини. Зокрема, з-поміж встановлених нами двадцяти осіб, що впродовж другої половини XVII ст. перебували на уряді генерального бунчужного, перед тим як його посісти двоє – Костянтин Стриєвським і Леонтій Полуботок – належали до полкової старшини, Дмитро Мигай – охотницької старшини також полкового рівня, Костянтин Голуб – сотенної старшини. Належність до старшинського корпусу решти восьми кандидатів у джерелах не простежується, що свідчить про їхню не досить помітну роль у суспільно-політичних процесах і військових виправах,

а відтак — опосередковано, але зі значною мірою ймовірності — і про невисокий службовий статус.

Подібна ситуація збереглася і в наступні часи. Так, з числа відомих нам генеральних бунчужних кінця XVII—XVIII ст. переважна більшість козаків (Іван Скоропадський, Михайло Гамалія, Дмитро Максимович, Яків Юхимович Лизогуб та ін.) перед тим, як отримати призначення на цей генеральний уряд, певний час входили до складу полкової старшини, частина — до когорти знатних військових товаришів і бунчукових товаришів (головним чином завдячуючи заслугам своїх батьків), ще одна, значно менша, — сотенної старшини.

Натомість досвід виконання обов'язків генерального бунчужного дозволив Григорію Витязенку та Костянтину Стриєвському переміститися на полковницькі уряди, Юхиму Лизогубу та Михайлу Гамалії — на уряд генерального хорунжого, Леонтію Полуботку та Івану Скоропадському — генерального осавула, а Якову Юхимовичу Лизогубу — генерального обозного.

Стосовно ж статусу самого інституту генеральних бунчужних у службовій ієрархії Гетьманату, то з кінця XVII — початку XVIII ст. відбувається його пониження порівняно з інститутом генеральних хорунжих. Свідченням цьому є вже хоч би те, що в цей час стратегія службового зростання генеральних старшин передбачає переміщення з уряду генерального бунчужного на уряд генерального хорунжого, а не навпаки. Зокрема, наприкінці XVII — початку XVIII ст. такий шлях пройшли Юхим Лизогуб і Михайло Гамалія. Стосовно ж решти відомих нам осіб, що в різний час обіймали уряд генерального хорунжого, то найчастіше цьому передувало посідання посад сотників чи полкової старшини (але не полковників), перебування серед значних чи бунчукових військових товаришів.

Подальше ж службове переміщення могло втілюватися у вже згадані вище приклади посідання уряду генерального осавула Михайлом Миклашевським і Михайлом Гамалією, генерального судді — Якимом Горленком, полковників — Григорієм Коровкою-Вольським, Степаном Забілою і Юхимом Лизогубом. І як прояв відвертого адміністративного покарання можна розцінювати переміщення генерального хорунжого в уряді Д.Ігнатовича Василя Свириденка на посаду сотника.

Загальною для всього складу генеральної старшини була прерогатива спільної разом з гетьманом участі в управлінні країною. Нехтування думки генеральних старшин під час вирішення державних справ стало причиною усунення від влади гетьманів Д.Многогрішного в 1672 р. та І.Самойловича в 1687 р. Зокрема, при скиненні Самойловича з гетьманства старшина закидала йому серед іншого й таке: «все один ділаєт, никого к думі не призывает»¹³⁹.

Генеральній старшині належало також право доповідати гетьману про справи державної ваги. Творці Конституції 1710 р. намагалися за-

кріпити цю функцію, як виняткову прерогативу генеральних старшин: саме вони «...всякіє sprawy войсковые, якіє до чієго чину и повинности будут належати, міют ясневельможну гетману доносити и деклярации отбирати, а не слуги приватныи домовыи, которых до жадных справ докладов и діл войсковых не отпраовати»¹⁴⁰.

Генеральній старшині належало й право законодавчої ініціативи. Промовистою ілюстрацією цього може служити хоч би клопотання старшини щодо необхідності заборони на вільний перехід підданих, подане на адресу гетьмана К.Розумовського у 1752 р.¹⁴¹

Протягом другої половини XVII – початку XVIII ст. існувало три способи сходження на старшинські уряди, а саме: через обрання на генеральній або старшинській раді та гетьманське призначення. З формального боку, у відповідності з традиціями Січі, під час нових гетьманських виборів весь склад генеральної старшини йшов у відставку. Однак, як свідчить історичний матеріал, як правило, більшість генеральних старшин зберігали за собою свої посади. Владу втрачали лише ті з них, хто скомпрометував себе в очах російських властей, або надто тісно був пов'язаний з попереднім, уже скинутим з гетьманства, правителем. Зокрема, найбільш кардинальна зміна корпусу генеральної старшини відбулася на виборчій раді 1659 р., коли до складу гетьманського уряду Ю.Хмельницького увійшли зразу два нових генеральних судді, два писарі та осавул¹⁴².

Ще більш разючими були зміни у вищому ешелоні старшинської верстви у середині 1663 р., коли за результатами Ніжинської Генеральної ради булава гетьмана Лівобережної України потрапила до рук кошового Запорозької Січі Івана Брюховецького. Тоді до складу нового гетьманського уряду, а також на полковницькі посади, прийшло чимало нових людей, більшість з яких перед тим навіть не залишили про себе згадки в історичних джерелах як про осіб, що належать до полкового чи сотенного ешелону старшини. Винятки становили хіба що колишній миргородський полковник Павло Животовський, обраний (чи призначений) тепер наказним генеральним обозним, новий генеральний писар Степан Потребич-Гречаний, котрий раніше входив до складу сотенної старшини Корсунського полку, новий генеральний суддя Петро Забіла та генеральний підскарбій Роман Ракушка-Романовський, котрі перед тим сотникували в Чернігівському полку. Істотні перестановки відбулися і після скинення з гетьманства Д.Ігнатовича, коли владу втратили наближені до нього генеральні осавул, бунчужний і хорунжий¹⁴³.

З посиленням ролі і значення старшинської верстви в управлінні країною прерогатива призначення на генеральні уряди переходила до старшинської ради. У цьому разі можливі були два варіанти: затвердження старшинською радою кандидатури, призначеної гетьманом, або ж вибори старшинським зібранням¹⁴⁴.

Наступ російського абсолютизму на автономні права Гетьманату у XVIII ст. призвів до того, що після 1709 р. гетьман мав право призначати на генеральні посади лише спільно зі старшиною, і то лише отримавши на це попередній дозвіл царського уряду. До виконання своїх обов'язків новообраний генеральний старшина приступав після затвердження результатів виборів царем¹⁴⁵. Царський указ від 28 березня 1721 р. узаконував положення, за яким гетьман спільно з генеральною старшиною та полковниками обирали лише двох претендентів на вакантні генеральні уряди, з числа яких центральний уряд і здійснював призначення¹⁴⁶.

Необхідною умовою для того, аби мати право претендувати на генеральний уряд, було лише те, щоб претендент був православний і не іноземець. Дане положення вперше зафіксували Переяславські статті 1659 р. і згодом воно неодноразово підтверджувалося вже указами російської влади (хоч, як уже відзначалося вище, з 1728 р. одним з генеральних підскарбіїв обов'язково мав бути російський офіцер)¹⁴⁷.

На відміну від державної практики Речі Посполитої, в політичному житті Гетьманату джерела майже не зафіксують випадків, коли одна й та сама особа посідала одночасно декілька генеральних урядів (винятки становлять лише згадки про тимчасове виконання генеральними старшинами, як правило, осавулами, полковницьких обов'язків, за умови раптової смерті чи скинення з урядів когось із полковників).

Водночас відомо чимало випадків, коли той чи інший старшина посідав генеральний уряд як так званий наказний, тобто лише певний час виконував обов'язки генерального старшини. Найбільше поширення подібна практика набула щодо інституту гетьманства, але історичні джерела фіксують згадки і про існування «наказничества» на уряді генерального обозного, генерального осавула та генерального писаря. З джерел випливає, що у цьому разі наказничество практикувалося у зв'язку з відсутністю того чи іншого повноправного старшини в Гетьманаті, зокрема, згадки про наказного генерального обозного Павла Животовського містяться в документах другої половини 1663 р., коли «повний» генеральний обозний Іван Цесарський перебував за дорученням гетьмана у Москві.

Зважаючи на те, що генеральна старшина «...на услугах войсковых всегда обрѣтаютца і хлѣба пахаты не могут...», передбачалася грошова оплата їхньої діяльності.

Порівняльний аналіз розмірів цієї платні, разом зі спостереженнями за персональними стратегіями службового зростання відомих нам генеральних старшин, дозволяє реконструювати картину ієрархічної побудови цієї соціальної групи. Зокрема, згідно з положеннями договору Війська Запорозького з царем 1654 р., на оплату генеральному писареві передбачалося виділення тисячі золотих польських, генеральним осавулам і обозному Генеральної військової артилерії — по 400, генеральним суддям — по 300, а генеральному бунчужному — 50¹⁴⁸. У так званих

«Прежних статях Богдана Хмельницького» (що, як доводять дослідники, становлять собою змінений російською стороною текст договору 1654 р.) розміри платні для переважної більшості генеральних старшин залишилися незмінними. Лише генеральному обозному було призначено платню, ідентичну тій, що її отримував генеральний писар — тисячу золотих польських. Удвічі було збільшено й платню гетьманському бунчужному¹⁴⁹. Наступні угоди Війська Запорозького з царем, укладені в 60–80-х роках XVII ст., розміри платні генеральним старшинам залишили незмінними.

За незрозумілих причин, до тексту цих договорів, вочевидь згідно з прецедентом 1654 р., не потрапляли згадки про розміри платні генеральному хорунжому, котрий на той час став уже постійним членом складу генеральної старшини. Хоч у випадках екстраординарних пожалувань царем козацької старшини з приводу тих чи інших нагод генеральні хорунжі потрапляли до числа таких осіб. Так, наприклад, при пожалуванні царем вищої козацької старшини правобережного Гетьманату, котра разом з гетьманом П.Дорошенком присягнула на вірність російському монархові, генеральний хорунжий нарівні з генеральними обозним, судьями, писарем, осавулом та полковниками отримав від імені Федора Олексійовича «по сороку соболей, по 60 рублей сорок, да по паре соболев по 10 рублей, да по атласу доброму розных цветов...»¹⁵⁰.

Так само без змін упродовж другої половини XVII ст. залишилося положення і щодо виділення генеральним обозному, писарю, судьям та осавулам на ранг прибутків кожному з одного млина, що перебували у корпоративній власності Війська Запорозького.

Загалом же з аналізу наведеного фактичного матеріалу щодо винагороди за службу генеральних старшин випливає, що за нормами угоди 1654 р. ієрархічна драбина вищого еталону козацької старшини мала такий вигляд: гетьман, генеральний писар, генеральний осавул та обозний Генеральної військової артилерії, генеральний суддя, гетьманський бунчужний. Згідно з нормами ж наступних правових актів, генеральний обозний піднявся на гору службової драбини, посівши друге, слідом за гетьманом, місце.

З наведених у табл. 5.1 показників можна зробити висновок, що перша (або вища) група генеральних старшин — гетьман, обозний, писар, осавули і судді — займали у цьому сенсі привілейоване по відношенню до решти старшин положення і конкуренцію їм тут складали лише полковники. Розмір же платні генерального або гетьманського бунчужного поступається не лише платні полковників, але й полковому осавулу, писареві Генерального військового суду, а за нормами договору 1654 р. — навіть і сотнику.

Таблиця 5.1. Розміри річного грошового і натурального жалування гетьманові і Війську Запорозькому відповідно до норм українсько-російських договорів другої половини XVII ст.

	Московський договір 1654 р.	«Статті Богдана Хмельницького» в редакції 1659 р.	Глухівський договір 1669 р.	Колязківський договір 1687 р.
Гетьману	Староство Чигиринське	1 тис. червоних золотих; староство Чигиринське	1 тис. червоних золотих	1 тис. червоних золотих
Генеральному обозному	400 золотих польських	1 тис. золотих польських; млин	1 тис. золотих польських; млин	1 тис. золотих польських; млин
Генеральному писареві	1 тис. золотих польських; млин	1 тис. золотих польських; млин	1 тис. золотих польських; млин	1 тис. золотих польських; млин
Генеральним суддям	300 золотих польських; млин	300 золотих польських; млин	300 золотих польських; млин	300 золотих польських; млин
Генеральним осавулам	400 золотих польських; млин	400 золотих польських; млин	400 золотих польських; млин	400 золотих польських; млин
Генеральному бунчужному	50 золотих польських	100 золотих польських	100 золотих польських	100 золотих польських
Генеральному хорунжому				
Писареві Генерального військового суду	100 золотих польських	100 золотих польських	100 золотих польських	100 золотих польських
Хорунжому Генеральної Військової артилерії	50 золотих польських			
Полковникам	100 єфимків; млин	100 єфимків; млин	100 єфимків; млин	100 єфимків; млин
Полковим осавулам	200 золотих польських; млин	200 золотих польських; млин	200 золотих польських; млин	
Полковим хорунжим	50 золотих польських	50 золотих польських	50 золотих польських	50 золотих польських
Полковим писарям	50 золотих польських	50 золотих польських	50 золотих польських	50 золотих польських
Сотникам	100 золотих польських	100 золотих польських	100 золотих польських	100 золотих польських
Сотенним хорунжим			30 золотих польських	

	Московський договір 1654 р.	«Статті Богдана Хмельницького» в редакції 1659 р.	Глухівський договір 1669 р.	Коломацький договір 1687 р.
Рядовим козакам	30 золотих польських	30 золотих польських	30 золотих польських	30 золотих польських

Джерело: Таблицю складено на основі: ВУР. — Т.3. — С.561-563, 570; Універсали українських гетьманів... — С.116, 463; Источники малороссийской истории... — Ч.1. — С.309.

З розпису ж царського пожалування вищій козацькій старшині гетьмана Івана Самойловича з нагоди укладення Москвою перемир'я з турецьким султаном 1681 р. випливає, що ієрархія службової драбини Війська Запорозького дещо змінилася і на той час мала такий вигляд: 1) гетьман; 2) генеральний обозний; 3) полковник; 4) генеральний суддя (перший) і генеральний осавул (перший); 5) генеральний писар і генеральний суддя (другий); 6) генеральний осавул (другий); 7) генеральний хорунжий (табл. 5.2).

Таблиця 5.2. Розміри екстраординарного натурального жалування царя гетьманові та козацькій старшині (70–80-ті роки XVII ст.)

	1677 р. (П.Дорошенко)	1681 р. (І.Самойлович)
Гетьман	Соболів «сорок во 100 рублев, сорок в 90 рублев, сорок в 80 рублев, сорок в 60 рублев, сорок в 45 рублев: всего на 375 рублев; «Атласу белого венецейского, самого доброго, 10 аршин»	«бархат двоемрховой; изарбаф посеребренной земле; обер серебряная; кушак золотой; сорок соболев во 100 рублев; 2 пары соболев по 10 рублев пара»
Генеральний обозний	«сорока соболей по 60 рублей сорока, пара соболей по 10 рублей, атлас добрый разных цветов»	«бархат, обяря серебряная, изарбаф, атлас, пара соболей по 10 рублев пара, камка куфтер»
Генеральний суддя	«сорока соболей по 60 рублей сорока, пара соболей по 10 рублей, атлас добрый разных цветов»	«бархат, обяря серебряная, изарбаф, атлас, пара соболей по 10 рублев пара»
Генеральний писар	«сорока соболей по 60 рублей сорока, пара соболей по 10 рублей, атлас добрый разных цветов»	«бархат, обяря серебряная, пара соболев по 6 рублев пара, атлас»
Генеральний осавул	«сорока соболей по 60 рублей сорока, пара соболей по 10 рублей, атлас добрый разных цветов»	«бархат, обяря серебряная, изарбаф, атлас, пара соболей по 10 рублев пара»
Генеральний хорунжий	«сорока соболей по 60 рублей сорока, пара соболей по 10 рублей, атлас добрый разных цветов»	«изарбаф, обяря серебряная, пара соболев в 8 рублев»

	1677 р. (П.Дорошенко)	1681 р. (І.Самойлович)
Генеральний бунчужний	«сорока соболей по 60 рублей со-рока, пара соболей по 10 рублей, атлас добрый розных цветов»	
Другий генеральний суддя		«бархат, обья серебрянная, пара соболев по 6 рублей па-ра»
Другий генеральний осавул		«изорбаф, пара соболев в 10 рублей»
Полковники	«сорока соболей по 60 рублей со-рока, пара соболей по 10 рублей, атлас добрый розных цветов»	«бархат, обья серебрянная, изарбаф, пара соболев по 10 рублей пара, атлас»

Джерело: Таблицю складено на основі: Источники малороссийской истории... — Ч.І. — С.275.

Царський указ 1732 р. встановлював положення, за яким на чин генерального обозного виділялося 400 дворів, генерального писаря — 453, двох генеральних суддів та підскарбія — по 300, двох генеральних осавулів, хорунжого та бунчужного — по 200¹⁵¹.

Центральні урядові та судові установи

Центральними органами виконавчої влади Гетьманату виступали *Генеральна військова канцелярія* та *Генеральна скарбова канцелярія*. Генеральна військова канцелярія протягом усього часу існування Української держави служила інструментом реалізації постанов генеральних і старшинських рад, законодавчих ініціатив гетьмана. У канцелярії розглядалися найважливіші справи адміністративного та військового характеру — звіти і листування полкової і сотенної старшини, справи міст, прохання і скарги окремих людей, дипломатичне листування, виготовлялися гетьманські універсали, мобілізаційні накази, майнові пожалування, ордери на податкові пільги тощо. Із 1720-х років Генеральна військова канцелярія, крім ведення діловодства, набула значення адміністративного колегіального органу виконавчої влади, в межах якого гетьман і генеральна старшина реалізовували свої владні повноваження. Цьому сприяли укази уряду Петра І 1720 р. і 1721 рр. «Про запровадження в Малоросії військової канцелярії», а також адміністративна реформа Малоросійської колегії, проведена в 1722—1723 рр.¹⁵²

Важливе місце в структурі виконавчої влади належало Генеральній скарбовій канцелярії — вищому органу фінансового управління в Гетьманаті. Запроваджена в 1720-х роках. Генеральна скарбова канцелярія організовувала збір податків, їхнє збереження та реалізацію видаткових статей. Діяльністю канцелярії керували генеральні підскарбії. Функції